

Bogactwo ptaków w projektowanym rezerwacie jest duże, dlatego też trzeba z uznaniem podkreślić starania zainteresowanych osób, aby bagno to uratować od melioracji oraz zagospodarowania, pozostawiając je na długie lata w stanie nienaruszonym, jako ostoję ptaków wodnych i błotnych, dla których coraz bardziej już brak miejsca na masowo osuszanych łąkach i smugach śródlęśnych.

Leopold Pomarnacki

Osobliwość świata ptaków Bagien Kramskich pod Koninem

Bagna Kramskie z interesującą florą i fauną należą do najciekawszych terenów Wielkopolski. Położone kilkanaście km na północny wschód od Konina w dolinie między Patrzykowem, Grąblinem, Helenowem i Kramskiem zajmują około 30 km² prawie jednorodnego, podmokłego terenu. Są to w większości turzycowiska, a nielicznie, wyspowo występują także podmokłe trzcinowiska, rozproszone kępy krzaczastych wierzb, oraz niewielkie zadrzewienia olchowe. Od strony Kramska znajdują się małe tortianki, a cały teren z rzadka poprzecinany jest zarastającymi kanałami odwadniającymi. Do pierwszych dni maja obszar ten jest prawie na całej swej powierzchni zalany wodą. Później pozostaje ona jedynie w kanałach i zatrzcinionych zagłębieniach terenu.

Do roku 1976 tylko wąski pas na obrzeżach wykorzystywany był przez rolników indywidualnych jako łąki kośne. Gospodarkę na szerszą skalę uniemożliwiałoby długie utrzymywanie się wody na i tak tylko częściowo dostępnym terenie, oraz słaba jakość uzyskiwanego siana.

Do chwili obecnej przyroda Bagien Kramskich była prawie nie zbadana. Walory przyrodnicze, słaby stan poznania interesującej awifauny a także perspektywy dokonania znaczących zmian na tym terenie przez gospodarkę człowieka, skłoniły członków Koła Naukowego Przyrodników UAM w Poznaniu do szczegółowych badań tego obszaru.

Badania ornitologiczne zaplanowane zostały na dwa lata. Głównym celem badań była inwentaryzacja stanowisk lęgowych ptaków średnio licznych i rzadkich, oraz obserwacje dotyczące liczebności i biologii miejscowej populacji wodniczki *Acrocephalus paludicola*.

Składem awifauny lęgowej Bagna Kramskie przypominają kompleks Bagien Biebrzańskich. Dotyczy to szczególnie występowania gatunków charakterystycznych dla terenów bagiennych. W związku z tym, że tego typu obszarów jest w Polsce coraz mniej, gatunki te należą do nielicznych lub rzadkich.

Najbardziej rzucającymi się w oczy ptakami bagien są siewkowie. Na obrzeżach bagien, tj. łąkach i pastwiskach gnieździły się w liczbie do kilkunastu par czajki *Venellus vanellus*, krwawodzioby *Tringa tota-*

nus, rycyki *Limosa limosa*. Rozległe, suchsze łąki są biotopem kulików wielkich *Numenius arquata*, których było w 1976 sześć par lęgowych. Na terenach nieco bardziej podmokłych od wiosny obserwowaliśmy tokujące bataliony *Philomachus pugnax* w liczbie do czterdziestu osobników. W okresie lęgowym obserwowano niepokojące się samice, co pozwala przypuszczać, że ptaki te gnieździły się na omawianym obszarze. W wyższych turzycach, na wilgotniejszym terenie dość licznie gnieździł się bekas kszyc *Gallinago gallinago*. Prawie w centralnej części bagien obserwowano innego hekasa — dubelta *Gallinago media*. Przebywająca przez cały okres lęgowy na tym samym obszarze para tych ptaków swoim zachowaniem wskazywała na obecność lęgu. Byłoby to jedno z bardzo nielicznych stanowisk lęgowych dubelta poza północno-wschodnimi rejonami kraju. Na torfiankach od strony Kramsk znajdują się niewielkie kolonie rybitw czarnych *Chlidonias niger*. Żerujące ptaki spotkać można było podobnie jak mewy śmieszki *Larus ridibundus* na całym obszarze bagien. Stwierdzono również w sezonie lęgowym rybitwy białoskrzydłe *Chlidonias leucopterus*. Ten rzadki gatunek był od kilku lat obserwowany w dolinie Warty, w sąsiedztwie bagien.

Do najokazalszych mieszkańców Bagien Kramskich należą żurawie *Grus grus*. Szczególnie o świcie i o zachodzie słońca można słyszeć ich klangor, widzieć jak przelatują nad bagnami lub jak ostrożnie kroczą wodząc pisklętą. Na bagnach stwierdzono gnieźdzenie się pięciu par, a jedna lub dwie pary zajmują tereny wysunięte bardziej na północ. Na całym obszarze spotyka się żerujące bociany białe *Ciconia ciconia*, gnieźdzące się w okolicznych wsiach, oraz czaple siwe *Ardea cinerea*. W okresie lęgowym, w nocy usłyszeć można głos godowy bąka *Botaurus stellaris*, który przypuszczalnie zajmuje trzcinowiska północnej części kompleksu bagien.

Do stosunkowo licznych ptaków lęgowych należą kaczkki: głównie krzyżówki *Anas platyrhynchos*, rzadziej cyranki *Anas querquedula*. Obserwowano również głowienki *Aythya ferina* i płaskonosa *Anas clypeata*. Kilkakrotnie stwierdzono również gęsi gęgawy *Anser anser*. Chruściele są reprezentowane przez cztery lęgowe gatunki, mianowicie: łyskę *Fulica atra*, wodnika *Rallus aquaticus*, gnieźdzące się na torfiankach, oraz kureczkę nakrapianą *Porzana porzana*, której obecność ustaliliśmy na podstawie słyszanych głosów i znalezionych skorup jaj. Derkacz *Crex crex* występuje tu w liczbie kilku par.

Bogate zasoby pokarmowe znajdują tu ptaki drapieżne. Charakterystyczną dla tego typu terenu grupę stanowią błotniaki. Obok częstych — błotniaków stawowych *Circus aeruginosus* gnieźdzą się na omawianym terenie błotniaki łąkowe *C. pygargus* w liczbie trzech par. W okresie lęgowym obserwowano również samiec błotniaka zbożowego *C. cyaneus*, która nosiła materiał gniazdowy, jednakże prawdopodobnie nie gnieździła się. Do rzadszych ptaków spotykanych na Bagnach

Kramskich należy sowa błotna *Asio flammeus*. Udało się tylko raz usłyszeć jej głos, nie można jednakże wykluczyć możliwości gnieźdzenia się tej sowy z uwagi na występowanie odpowiedniego biotopu, którego ze względu na niedostępność nie udało się dokładnie spenetrować.

Do ptaków coraz radszych w Wielkopolsce należą również przeziórki *Coturnix coturnix*, które stwierdzono w kilku miejscach.

Niemniej interesująca jest fauna ptaków śpiewających. Do dominantów na tym terenie należą: świergotek łąkowy *Anthus pratensis*, skowronek *Alauda arvensis*, potrzos *Emberiza schoeniclus*, rokitniczka *Acrocephalus schoenobaenus* i wodniczka *Acrocephalus paludicola*. Szczególnie ten ostatni gatunek zasługuje na uwagę. Na Bagnach Kramskich znajduje się prawdopodobnie drugie w kraju co do liczebności stanowisko lęgowe tego gatunku. Podczas badań zwrócono więc szczególną uwagę na tego ptaka, jego liczebność i biologię. Podczas obserwacji poczynionych w ciągu całego czerwca wodniczki przejawiały największą aktywność głosową o zachodzie słońca. Przeprowadzono specjalnie dla tego gatunku szereg „wieczornych” liczeń na obranych powierzchniach próbnych. W czasie liczeń notowano też niepokojące się ptaki. Na 6 skontrolowanych powierzchniach próbnych (11 ha) stwierdzono 258 śpiewających samców (zaęszczenie średnie 10,6 os./10 ha, maksymalne 20,9 os./10 ha). Biorąc pod uwagę wielkość jednorodnych turzycowisk, na których występują wodniczki, oceniono ilość śpiewających samców na całym obszarze Bagien Kramskich na 350—400 osobników.

Podczas liczeń oprócz wodniczki notowano również aktywne wierzochem bączki *Locustella luscinioides* — 12 śpiewających samców, oraz świerszczaki *L. naevia* — 19 samców.

Z interesujących i radszych gatunków obserwowano na Bagnach dziwonię *Carpodacus erythrinus* — ok. 3 śpiewających samców. Do lęgowych ptaków bagien należą także pokląskwy *Saricola rubetra* i pliszki żółte *Motacilla flava* występujące głównie na obrzeżach, oraz inne pospolite gatunki ptaków śpiewających.

Przedstawione powyżej osobliwości awifauny omawianego obszaru wyraźnie wskazują na jego niezwykłość. Korzyści z zagospodarowania Bagien Kramskich byłyby nieporównywalne ze stratą wynikłą z zagłady całego środowiska, obfitującego w wiele radszych już w Polsce ptaków. Ochrona tego terenu jest zatem pilnym zagadnieniem.

Aleksander Winiecki

PISMIENICTWO

Denisiuk Z. 1967 Roślinność łąk turzycowych w dolinie Warty (klasy *Phragmitetea*). Pr. Kom. Biol. Pozn. TPN 32, 2. Poznań.

Dyrcz A., Okulewicz J., Tomiałołóć L., Witkowski J. 1972 *Ptaki Bagien Biebrzańskich i okolic w okresie lógowym*. Acta orn. 13.

Lewartowski Z., Walankiewicz W., Wesołowski T. 1972 *Występowanie wodniczki (Acrocephalus paludicola) pod Koninem*. Not. Przyn. 8. Poznań.

Nowiński M. 1967 *Polskie zbiorowiska trawiaste i turzycowe*. PWRiL. Warszawa.

Tomiałołóć L. 1972 *Ptaki Polski, wykaz gatunków i rozmieszczenie*. PWN Warszawa.

OCHRONA PRZYRODY NIEOŻYWIONEJ

Źródło krasowe w Psarach — projektowany pomnik przyrody

W miejscowości Psary znajduje się szereg źródeł krasowych, które mają ujście wzdłuż wschodnich utworów trawiastych (rys. 1). Wyływają one w większości wśród pól uprawnych lub na obszarze zabudowanym i są wykorzystywane do celów gospodarczych. Największe i najładniejsze źródło będące własnością państwową znajduje się poza strefą budynków, na skraju pól uprawnych. Obecnie jest to już jedno z nielicznych, dużych i zachowanych w stanie naturalnym źródeł krasowych występujących na obszarze Śląsko-Krakowskim.

Położenie źródła jest bardzo malownicze. Wyływa ono u podnóża zbocza na lewym brzegu dolinki, około 50 m od jej wylotu (ryc. 1). Kształt wywierzyśka jest rynnowaty o wymiarach 3,0 × 0,8. Zwierciadło wody znajduje się 1 m poniżej dna doliny. Wywierzyśko zasłane jest piaskiem skalnym i rumoszem skalnym składającym się z fragmentów wapieni oraz dolomitów. Wydajność wody w źródle wynosi około 30 l/s i nie wykazuje większych wahań. Temperatura wody jest stała w ciągu roku i wynosi 8—9°C. Wyływająca woda jest bardzo czysta, przejrzysta i nie zawiera żadnych zanieczyszczeń chemicznych, ani mechanicznych. Wywierzyśko przechodzi w wartki strumień, płynący na piaszczystym podłożu zasłanym miejscami głazami o średnicy dochodzącej do 80 cm. Wzdłuż strumienia rosną młode olchy, a niekiedy sitowie.

Źródło wyływa z prawie płasko zalegających dolomitów marglistych retu, odsłoniętych w tym miejscu na długości około 2 m. Pod utworami retu leżą tufity dolnego permu niewidoczne na powierzchni. Osady retu przykrywają wapienie gogolińskie zaliczane do dolnego wapienia muszlowego. Wapienie gogolińskie odsłaniają się tu w kilkunastu